

Učiteljska zadruga (1865. – 1891.) Najstarija učiteljska udruga u Hrvatskoj

SONJA GAĆINA ŠKALAMERA

Hrvatski školski muzej

Zagreb, Hrvatska

sgacina@hsmuzej.hr

Humanost i solidarnost temeljna su načela na kojima je 1865. organizirana prva učiteljska udruga u Hrvatskoj – Učiteljska zadruga. Tijekom 25 godina djelovanja Zadruga je dobrotvornim radom pomagala školovanje djece preminulih učitelja te sudjelovala u izgradnji učiteljskih ustanova i inicirala osnutak drugih učiteljskih udruga. U radu su analizirani djelovanje i postignuća Učiteljske zadruge.

Cljučne riječi: Učiteljska zadruga; povijest učiteljskih udruga; Hrvatski učiteljski dom; Hrvatski učiteljski konvikt; Hrvatska

Uvod

Učitelji kraljevina Hrvatske i Slavonije organizirano počinju djelovati osnivanjem strukovnih udruga po uzoru na slične inozemne učiteljske udruge. Prva učiteljska udruga je Učiteljska zadruga osnovana 1865. godine. Četiri godine poslije osnovana je Učiteljska zajednica (poslije Narodna škola), a 1871. osnovana je udruga koja i danas djeluje – Hrvatski pedagoško-književni zbor (HPKZ). Savez hrvatskih učiteljskih društava (SHUD), osnovan 1885., objedinjavao je i koordinirao rad regionalnih i gradskih učiteljskih društava. Do kraja XIX. stoljeća od vodećih učiteljskih udruga osnovane su Hrvatska štedna i pripomoćna zadruga i Hrvatska štedna posmrtna i pripomoćna zadruga. Prema ciljevima, načinu djelovanja i ustroju, dio udruga su stručne udruge za zaštitu prava učitelja, stručno usavršavanje i aktivno sudjelovanje u prosvjetnoj politici, a druge su humanitarne udruge organizirane na principu solidarnosti i kao kreditno-štedne zadruge. U Arhivskoj zbirci Hrvatskoga školskog muzeja čuva se arhivsko gradivo većine spomenutih učiteljskih udruga.

Na temelju neobjavljenih arhivskih izvora, tiskanih izvještaja i literature u radu će se analizirati rad i postignuća Učiteljske zadruge.¹

Osnutak i djelovanje Učiteljske zadruge

Sredinom XIX. stoljeća, u skladu s glavnim ciljevima prosvjetne politike opismenjavanja i osnovnoga obrazovanja stanovništva, u građanskoj i vojnoj Hrvatskoj ustrojena je mreža pučkih škola. Prema statističkim podacima za 1863.,² u Banskoj Hrvatskoj djelovalo je 517 pučkih škola u kojima je poučavalo 686 učiteljica i učitelja i 413 kateheta, a polazilo ih je ukupno 44 779 učenica i učenika (44,9 % za školu sposobne djece). U Vojnoj krajini u 526 pučkih škola poučavalo je 605 učiteljica i učitelja i 387 kateheta, a polazilo ih je 30 072 učenica i učenika (35,9 % za školu sposobne djece). Na ukupno nešto više od milijun i pol stanovnika (1857.) građanske i vojne Hrvatske i Slavonije ukupno je u 1043 škole bilo namješteno 2847 učiteljica i učitelja. U Dalmaciji, upravno odijeljenoj od Hrvatske i Slavonije, u 192 škole poučavalo je 265 učitelja i 142 katehete, a polazilo ih je ukupno 8341 učenica i učenika.

Brojni su bili problemi i nedostaci postojećega pučkoga školskog sustava – nedovoljno škola, učitelja, udžbenika, nastavnih sredstava i pomagala, nerazrađena legislativa, oskudni i neodgovarajući uvjeti, osobito u manjim mjestima, te nedostatak novca i siromaštvo. Poseban problem bio je težak materijalni položaj učitelja. Plaće učitelja bile su niske³, a do 1874. isplate učiteljskih mirovina nisu bile zakonski propisane. Posebno je teško bilo obiteljima bolesnih i iznenada preminulih učitelja, koje su ostajale bez novčanih primanja. Grupa zagrebačkih učitelja, po uzoru na njemačka učiteljska humanitarna društva *Pestalozzi-Verein*⁴, pokrenula je osnivanje zadruge za potporu učiteljskoj siročadi i obiteljima.

¹ Fond Učiteljske zadruge čuva se u Arhivskoj zbirci Hrvatskoga školskog muzeja (HŠM A 252), sadržava arhivsko gradivo u količini jedne rukopisne knjige Zapisnika glavnih i odborskih sjednica (1865. – 1893.) i dvije arhivske kutije spisa za razdoblje od 1865. do 1916. godine.

² *Prva izložba dalmatinsko-hrvatsko-slavonska 1864.*, 89-91.

³ Godine 1853. učitelji klanječke podžupanije zahtijevali su povećanje plaća, koje su iznosile od 80 do 120 forinti, na 300 forinti, koliko su bile učiteljske plaće u Slavoniji, Posavini i Podravini (CUVAJ, *Grada za povijest školstva*, sv. IV, 133). Šezdesetih godina XIX. stoljeća prosječne godišnje učiteljske plaće bile su od 300 do 600 forinti. Godine 1865. zagrebačko Gradsko zastupstvo odlučilo je da će dvije trećine učitelja pučkih učionu primati godišnju plaću od 600 forinti, a trećina učitelja 500 forinti. Za obračun mirovine odlučeno je da će se obračunavati samo vrijeme koje je učitelj službovao u gradskim učionama (*Napredak* 6 /1865/, br. 13: 207). Zakonom o pučkim školama i preparandijama iz 1874. propisane su plaće učitelja pučkih škola, koje su podijeljene u četiri platna razreda s godišnjom plaćom u rasponu od 350 (IV. razred) do 700 forinti (I. razred). Najmanja godišnja plaća učitelja u građanskoj školi je 700 forinti, u preparandiji je najmanja godišnja plaća 900 forinti. Učiteljice su izjednačene s učiteljima za sve pristojbe. Za svakih pet godina neprekinute službe plaća se povećava za 10 % iznosa kategorije škole. Postojala je i mogućnost isplate dijela učiteljske plaće u robi (*beriva u naravi*). Uz plaću, učitelji su imali pravo na besplatan stan (školski stan ili dodatak za stanarinu), drva za grijanje i, prema mogućnostima, vrt (*Zakon od 14. listopada 1874.*, 28-29).

⁴ Njemačka učiteljska humanitarna društva *Pestalozzi-Verein* za pomoć djeci preminulih učitelja osnovana su, na poticaj pedagoga Friedricha Adolpha Diesterwega, u prvoj polovini XIX. stoljeća.

Ilustracija 1.

1. Učiteljska zadruga. Prvi članovi i sudionici osnivačke skupštine održane u Zagrebu 10. i 11. listopada 1865. (HŠM Mf 125). Slijed odozgo slijeva. Podcrtani su inicijatori osnivanja Učiteljske zadruge.

Prvi red, stoje: Ivan Opat (V. Gorica), Franjo Križanić, Ivan Haraminčić (Zaprude), Milan Kobali (Odra), Vinko Blažeković (Karlovac), Mato Bertak (Krašić), Janko Tomić (Karlovac), Franjo Strelec (Zabok).

Drugi red, stoje: Ivan Kovačić (Martinska Ves), Antun Arnold (Pokupsko), Antun Kranjčan (Voloder), Josip Masnec (bez namještenja), Antun Lepić (Konjščina), Josip Putarek (Palanjek), Franjo Maruzzi (Začretje), Robert Galjuf (Koprivnica).

Treći red, stoje: Ljudevit Klopović (Cvetković), Mijo Maljevac (Koprivnica), Ivan Petrač (Sisak), bar. Ivan Senzen, Stjepan Zagozda (Brdovec), Jakov Šalamun (Koprivnica), Tomislav Ivkanec (Zagreb), Janko Jurak, Stjepan Novotny (Zagreb), Tomo Hitrec (Lobor), Skender Fabković (Virovitica), Dragutin Gudl (Krapina), Josip Klobučar (Bregi), Ivan Jerand (Kravarsko), Tomo Sivoš (Bukevje), Franjo Valpotić (Ludina).

Četvrti red, sjede: Ivan Šah (Zagreb), Ljudevit Modec (Zagreb), Ferdo Vuksanović (Zagreb), Ivan Filipović (Zagreb), Vjenceslav Mařik (Zagreb), Antun Irgolić (Zagreb), Josip Posavec (Zagreb).

Peti red, sjede: Mirko Foršt (Krapina), Ivan Pajlok (Novo Čiče), Franjo Kušić (Moravče), Franjo Ivoš (Sesvete), Josip Jemeršić (Vel. Trgovište), Đuro Gjurašin (Oborovo), Miroslav Cugšvert (Bednja), Đuro Bartolec (Stubica Gornja), Đuro Kuten (Zagreb), Mijo Majer (Pod Okićem), Ljudevit Tomšić (Karlovac), Josip Premužak (Jamnica), Franjo Jurak (Sela).

Učiteljska zadruga, prva strukovna hrvatska učiteljska udruga, osnovana je na principu socijalne i humanitarne solidarnosti na skupštini održanoj u Zagrebu 10. i 11. listopada 1865. godine.⁵ Inicijatori osnivanja bili su učitelji zagrebačkih škola: Ivan Filipović i Vjenceslav Mařik, Josip Posavec, Ferdo

⁵ HŠM A 252 Učiteljska zadruga, Zapisnici glavnih skupština i odborskih sjednica, 11. 10. 1865.

Vuksanović, Antun Irgolić, Ivan Šah i Ljudevit Modec.⁶ O dobrom odzivu učitelja svjedoči broj okupljenih – 68 učitelja i pristiglih 20 pisanih prijava za redovite članove.⁷ Potporu učiteljima dao je kraljevski školski nadzornik dr. Franjo Rački, koji je posjetio osnivačku skupštinu. Osnovna svrha i djelovanje novoosnovane zadruge bilo je prikupljanje novčanih sredstava i pomoć djeci preminulih učitelja (*siročadi*) redovitim mjesečnim novčanim isplatama.

Učiteljska zadruga, uz Društvo čovječnosti (osnovano 1846.) i Društvo za potporu siromašnih gimnazijalaca (osnovano 1854.), među najstarijim je dobrotvornim i socijalno-humanitarnim udrugama u Hrvatskoj.⁸

Ustroj i način rada Zadruge određeni su *Pravilima* odobrenim 1865. godine.⁹ Idućih su godina dva puta, 1874. i 1889., *Pravila* Zadruge dopunjena i izmijenjena. Zadruga je imala utemeljiteljne, redovite i počasne članove. Redoviti članovi bili su učiteljice i učitelji, podučiteljice i podučitelji pučkih i učiteljskih škola u Hrvatskoj i Slavoniji i školski nadzornici pučkih škola. Članarina za redovite članove u početku je bila 3 forinte, a poslije je izmijenjena – od 3 forinte za 25-godišnjega člana do 15 forinti za 50-godišnjega člana. Utemeljiteljima su imenovani članovi koji su uplatili veći iznos u zadružnu blagajnu (10-50 forinti), a počasni su bili članovi zaslužni za organizaciju aktivnosti u prikupljanju prihoda.

Prvi na popisu utemeljiteljnih članova naveden je car i kralj Franjo Josip I. s ukupnom donacijom od 400 forinti. No najveću donaciju Učiteljskoj zadrugi dao je nadbiskup Josip Juraj Strossmayer – 717 forinti. Kardinal i nadbiskup Juraj Haulik donirao je 200 forinti, a prilozi pojedinaca, općina i gradova iznosili su u prosjeku po 50 forinti.¹⁰

Zadrugom je upravljao Upravljajući odbor od pet članova: predsjednika, tajnika, blagajnika i dva člana izabrana na godinu dana.¹¹ Glavne skupštine održavale su se jednom godišnje, kao i revizija zadružne blagajne. Predsjednici Učiteljske zadruge, s više mandata, bili su Ivan Filipović, Ivan Šah, Ferdo Vuksanović, Josip Posavec, Ljudevit Modec, Antun Irgolić, Tomislav Ivkanec, Stjepan Basariček, Đuro Kuten i Mijo Vrbanec.¹²

⁶ Ivan Filipović, Josip Posavec, Antun Irgolić i Ljudevit Modec bili su učitelji Kaptolske glavne škole, a Modec je bio i učitelj u Učiteljskoj školi (*Učiteljištu*). Vjenceslav Mařík, Ferdo Vuksanović i Ivan Šah učitelji su u Uzornoj učionici (*Vjezbaonici*) u Zagrebu. *Izveštje o Kraljevskom učiteljištu i Glavnih učionah 1864.*, 10-11; *Izveštje o Kraljevskom učiteljištu i Glavnih učionah 1866.*, 8-11.

⁷ Primjerci pisanih prijava učitelja u Učiteljsku zadrugu, iz raznih hrvatskih mjesta, sačuvani su u fondu Učiteljske zadruge. Učitelji su se učlanjivali i skupno. Tako se 2. studenoga 1865. učlanilo sedam učitelja Donjogradske učione u Osijeku zajedno s ravnateljem Antunom Vjenceslavom Truhelkom.

⁸ *Vodič kroz fondove i zbirke Državnog arhiva u Zagrebu. I. Društva, udruge, udruženja.*

⁹ *Pravila* su propisivala upravu i rad Zadruge, prava i obveze članova. Jedna od glavnih dužnosti redovitih članova bila je briga i pomoć učiteljskoj siročadi i organizacija pomoći.

¹⁰ *Desetogodišnji rad društva Učiteljske zadruge*, 20-24.

¹¹ Sjedište Zadruge bilo je u Kaptolskoj učionici, od 1877. u novoj zgradi Kaptolske pučke škole, a od 1889. u Hrvatskom učiteljskom domu.

¹² Predsjednici Učiteljske zadruge i mandatna razdoblja: Ivan Filipović (listopad 1865. – rujan 1866., siječanj 1876. – prosinac 1876., siječanj 1881. – siječanj 1882., prosinac 1887. – veljača 1888.); Ivan Šah (rujan 1866. – rujan 1867., prosinac 1873. – studeni 1874., siječanj 1877. – pro-

Novac za pomoć djeci i obiteljima preminulih članova, osim članarinom, prikupljao se dobrovoljnim prilozima i darovima, prodajom knjiga i organizacijom različitih događanja: lutrija, tombola, dobrotvornih priredbi, koncerata, plesova, zabava i sl. U organizaciju tih aktivnosti uključivale su se udruge, pojedinci, uprave, trgovci, građani s darovima u predmetima koji su korišteni na tomboli. U prvoj godini Zadruga je izdala *Liljan : zabavnik za mladež*, a planirana je i izložba učila i ženskoga ručnog rada, ali nije održana.¹³ Glasilo Učiteljske zadruge bio je časopis *Napredak*. Godine 1874. književnica Dragojla Jarnević oporučno je Učiteljskoj zadruzi darovala zapakirane rukopise i pisma, s naznakom da ih mogu iskoristiti (zaradom od objavljivanja) za potporu udovicama i sirotim učiteljima uz uvjet da se otvore deset godina nakon njezine smrti.¹⁴

Financijsko poslovanje Učiteljske zadruge odvijalo se na principu prikupljanja novca, isplata novčanih pomoći, štednje i ulaganja. Polovina godišnjega prihoda, prikupljenog od članarine, donacija i zarada od dobrotvornih događanja i aktivnosti, ulagala se u glavnice kupnjom hrvatsko-slavonskih rasteretnica i, manjim dijelom, drugih vrsta obveznica. Drugi dio korišten je za isplate djeci i obiteljima. Primjer godišnjega financijskog poslovanja Zadruga za 1871. godinu: prihod – 1.970 forinti, isplate za 39 djece (150 forinti mjesečno) – 1.341 forinta godišnje, stanje ukupne imovine – 20.502 forinte.¹⁵

Novčani iznosi koje je Zadruga isplaćivala po djetetu bili su različiti, ovisno o broju djece u obitelji, a s vremenom su se iznosi mijenjali. Godine 1871. visina mjesečne isplate obiteljima s jednim djetetom iznosila je 4 forinte, s dva djeteta 7 forinti, s tri djeteta 9 forinti, za četiri djeteta 11 forinti, za obitelji s petero djece 12 forinti, a sa šestero i više djece 13 forinti. U prvoj godini postojanja Zadruga je financirala petero djece, a u osmoj godini djelovanja (1873.) 40 djece. Najveći broj uzdržavane djece u jednoj godini (1875.) bio je 44.¹⁶

Na sjednicama Upravnoga odbora razmatralo se tko ima pravo na pomoć, u kojem iznosu, odlučivalo o jednokratnim isplatama ili drugim načinima

---

sinac 1877., prosinac 1882. – prosinac 1883., ožujak 1886. – prosinac 1887.); Ferdo Vuksanović (rujan 1867. – rujan 1868., kolovoz 1871. – listopad 1872.); Josip Posavec (rujan 1868. – rujan 1869., listopad 1872. – prosinac 1873.); Ljudevit Modec (rujan 1869. – listopad 1870., veljača 1890. – ožujak 1891.); Antun Irgolić (listopad 1870. – kolovoz 1871.); Tomislav Ivkanec (studeni 1874. – siječanj 1876., prosinac 1883. – prosinac 1884., ožujak 1889. – veljača 1890.); Stjepan Barsariček (prosinac 1877. – prosinac 1878., siječanj 1882. – prosinac 1882., veljača 1888. – ožujak 1889., ožujak 1891. – travanj 1893.); Đuro Kuten (prosinac 1878. – siječanj 1880., prosinac 1884. – ožujak 1886.); Mijo Vrbanec (siječanj 1880. – listopad 1880.). HŠM A 252 Učiteljska zadruga, Zapisnici glavnih skupština i odborskih sjednica, 1865. – 1893.

¹³ Izložba učila održana je u Zagrebu 1892. povodom otvorenja zgrade Učiteljske škole.

¹⁴ Darovani rukopisni Dnevnik i korespondencija čuvaju se u Arhivskoj zbirci Hrvatskoga školskog muzeja, u osobnom arhivskom fondu Jarnević, Dragojla (HŠM A 798). Rukopis Dnevnika čini 1089 gusto pisanih stranica, a sadržava opise događaja, ljudi i razmišljanja Dragojle Jarnević od početka 1833. do 10. studenoga 1874. godine. Objavljen je 2000. u izdanju Matice hrvatske u Karlovcu, a za tisak ga je priredila i obradila književnica Irena Lukšić.

¹⁵ *Desetogodišnji rad društva Učiteljske zadruge*, 14-15.

¹⁶ *Isto*, 9-19.

pomoći, raspravljalo o sprečavanju zloupotreba u korištenju pomoći, planirane su aktivnosti za prikupljanje novca, popularizaciju među građanstvom te su se planirala ulaganja. Uz osnovnu djelatnost, članovi Zadruga tražili su odobrenje vlade za djelovanje i u pedagoško-didaktičkim pitanjima, ali ga nisu dobili jer to, prema *Pravilima*, nije bilo u djelokrugu Zadruga. Takve inicijative nastale među članovima Učiteljske zadruga, posebno vodećih ljudi, potaknut će u relativno kratkom vremenu daljnje organiziranje učitelja i osnivanje novih udruga – HPKZ-a i SHUD-a.

Financijski opstanak bio je primarni princip i kada su se s vremenom pojavili problemi smanjenih prihoda zbog neredovitih uplata članarina, smanjenja broja članova i smanjenja donacija, nije se odustalo od štednje, neprekidnoga ulaganja i povećanja glavnice, nego se mijenjala visina isplate pomoći.

Nakon deset godina djelovanja Učiteljska zadruga imala je uštedenu glavnicu od gotovo 25.000 forinti. Tijekom deset godina financirano je 50 siročadi i sveukupno je za pomoć isplaćeno 8.375 forinti.¹⁷ Krajnji cilj štednje u obliku redovitih ulaganja u glavnicu bio je izgradnja *učiteljskoga konvikta*, učeničkoga doma za smještaj učiteljske i druge djece tijekom školovanja.

Broj članova Zadruga bio je najveći u prvim godinama postojanja, a s vremenom se smanjivao. Prve godine (1866.) ima ih najviše – 155 članova, 1871. broj članova pada na 56 i dalje se smanjivao do 1885., kada ih je najmanje – 23 redovita člana (i 150 utemeljitelja i 58 počasnih članova). Broj članova smanjio se posebno nakon donošenja školskoga zakona za pučke škole i preparandije 1874., koji je propisao i osigurao učiteljske i mirovine obiteljima preminulih učitelja. Ustanovljena je *mirovinska zaklada*, u nadležnosti Zemaljske vlade, u koju su prema propisanom ključu učitelji morali uplaćivati novčana sredstva.¹⁸

Godine 1889., izmjenom *Pravila*, izmijenjeni su načini i visina uplate za redovite članove. Uvedeno je plaćanje pristupnice od 2 forinte, a članarina je određena prema dobi: 3 forinte za članove do 25 godina, 4 forinte za one do 30 godina i dalje postupno povećanje do 11 forinti za one do 45 godina i 15 forinti za članove starije od 45 godina. Postojeće su odredbe, uz zakonske obvezne uplate u mirovinsku zakladu, postale previsoke. Posljedica je bila zamjetno smanjivanje broja redovitih članova.

Uz redovito financiranje djece i udovica kojima je određena pomoć, 1883. osnovana je stipendijska zaklada, kako i stoji u *Pravilima*, za povremene isplate stipendija u iznosu od 200 forinti, a prema potrebi se isplaćivala i izvanredna pripomoć od 100 forinti. Upravni odbor organizirao je i druge načine pomoći, kao što je pomoć u osposobljavanju za šegrte ili smještaj u socijalnu ustanovu (Plemićki konvikt).¹⁹

¹⁷ HŠM A 252 Učiteljska zadruga, Zapisnici glavnih skupština i odborskih sjednica, 22. 9. 1875.

¹⁸ Definitivno namješteni učitelji imaju pravo na mirovinu, stječu ga nakon deset godina službe, a potpunu mirovinu dobivaju nakon 30 godina službe. Reguliran je način obračuna i isplata mirovina te osnivanje mirovinske zaklade. *Zakon od 14. listopada 1874.*, 30-31.

¹⁹ HŠM A 252 Učiteljska zadruga, Zapisnici glavnih skupština i odborskih sjednica.

Dvadeset godina djelovanja Učiteljske zadruge 1885. bio je povod za pregled ukupnoga poslovanja i ostvarenih ciljeva na Glavnoj skupštini 4. veljače 1886. godine.

Tabela prihoda i podaci o isplatama pomoći i imovini Učiteljske zadruge od 10. listopada 1865. do 31. prosinca 1885. godine²⁰

Prihodi (for.)			
	1865. – 1875.	1876. – 1885.	Ukupno
Utemeljitelji	6.933	298	7.231
Redoviti članovi	3.332	1.041	4.373
Pomagajući	2.210	25	2.235
Zabave	5.683	340	6.023
Kamate	7.103	12.928	20.031
Lutrija	2.721	-	2.721
Knjige	711	13	724
Razno	1.926	1.050	2.976
Ukupno	30.623	15.695	46.318

Isplate pomoći djeci – 18.537 forinti.

Društvena glavnica 1885. godine – 30.748 forinti.

Raspoloživa svota 1885. godine – 668 forinti.

Pregled prihoda Učiteljske zadruge tijekom 20 godina prikazuje vrlo uspješno djelovanje i umješno financijsko poslovanje, kojim je osigurana zamjetna imovina Zadruga. U drugom desetogodišnjem razdoblju vidljivo je veliko smanjenje prihoda od članarina i donacija, ali istovremeno znatan porast prihoda od kamata na ušteđenu glavnici. Postojeća imovina omogućila je bitan iskorak u načinu djelovanja i nova ulaganja u nekretnine, izgradnju društvenoga doma i učeničkoga doma.

Od 1884. Zadruga je počela davati novčana sredstva za gradnju učiteljskoga doma. Učiteljska zadruga, SHUD i HPKZ sklopili su 30. srpnja 1888. kupoprodajni ugovor i *Sporazumak* o suvlasničkim udjelima i ulozima imovine za izgradnju Hrvatskoga učiteljskog doma. Određeni su ukupni troškovi izgradnje od 81.000 forinti. Ulog Učiteljske zadruge iznosio je 27.000 forinti za suvlasništvo u 6/18. Obveze SHUD-a bile su 31.500 forinti (suvlasništvo u 7/18), a HPKZ je trebao uložiti 22.500 forinti (suvlasništvo u 5/18).²¹

²⁰ Za bolji pregled, iznosi su navedeni bez novčića, što rezultira manjim odstupanjima u zbroju. Prilikom usporedbe i obrade podataka izmijenjene su evidentne pogreške u navodima, a kako su za prvo desetogodišnje razdoblje za dvije stavke iskazani različiti podaci u izvještajima, preuzeti su podaci iz kasnijega obračuna. Rubrika "Razno" sadržava zbroj prihoda od prodaje robe, od diploma, kraljeve i državne donacije te ostavina. *Izvještaj društva Učiteljske zadruge 1885.*, 17.

²¹ HŠM A 252 Učiteljska zadruga, Spisi, Sporazum 30. 7. 1888.

2. Hrvatski učiteljski dom, otvoren 6. rujna 1889. (HŠM Mf 396)

3. Velika dvorana u Hrvatskom učiteljskom domu (HŠM Mf 489)

Dana 6. rujna 1889. svečano je otvoren Hrvatski učiteljski dom na uglu tadašnjega Sveučilišnog trga i Kukovićeve ulice, u koji su smješteni HPKZ, SHUD i Učiteljska zadruga.²² Njegovom izgradnjom stvoreni su uvjeti za daljnji rad i osnutak Učiteljske čitaonice (1890.), Kluba učiteljica (1900.), Hrvatskoga školskog muzeja (1901.), Udruge učiteljica kraljevina Hrvatske i Slavonije (1904.) i novih učiteljskih zadruga – Hrvatske učiteljske štedne i predujamne zadruge (1899.) i Hrvatske učiteljske posmrtno i pripomoćne zadruge (1900.).

U Hrvatskom učiteljskom domu osnovan je 1893. i internat za učiteljsku djecu, koji je djelovao do 1899. godine. U njemu je bilo smješteno ukupno 28 pitomaca.

Ukidanje Učiteljske zadruge, osnutak Zaklade Učiteljske zadruge

Od prvih *Pravila* iz 1866. postojale su odredbe o raspolaganju imovinom ako se Zadruga raspusti. Prema *Pravilima* iz 1889. (paragraf 36.), ako se Zadruga ukine, osnovat će se zaklada kojom će upravljati Upravni odbor HPKZ-a. Posljednja skupština trebala je odrediti ključ po kojem će se od kamata isplaćivati pomoć djeci članova koja su primala pomoć, i to dok takvih potreba bude. Poslije se kamate imaju pribrajati zakladi dok se ne prikupe sredstva za osnivanje *uzgojilišta* za djecu učitelja pučkih i učiteljskih škola i za njegovo poslovanje.²³

Zbog maloga broja članova i promijenjenih okolnosti za učiteljske mirovine te intenzivnoga djelovanja SHUD-a i HPKZ-a, opstanak Zadruga kao samostalno udruge doveden je u pitanje.

Nakon 25 godina postojanja, 1891. odlučeno je da se Učiteljska zadruga raspusti, a njezina sredstva prenesu u osnovanu Zakladu Učiteljske zadruge, namijenjenu podupiranju učiteljske siročadi i izgradnji učiteljskoga konvikta.

Posljednja, 25. glavna skupština Učiteljske zadruge održana je 5. ožujka 1891., kada je odlučeno da se zbog premaloga broja članova (24) Zadruga raspusti i od imovine osnuje Zaklada Učiteljske zadruge. Dalje je odlučeno da će se od kamata isplaćivati pomoć djeci redovitih članova (iz 1890.) koja na nju imaju pravo, a višak prihoda dodat će se Zakladi za osnivanje uzgojilišta ili konvikta. Zadruga će i dalje plaćati porez na uloženu glavnica za izgradnju učiteljskoga doma, njezino suvlasništvo (u smislu sporazuma iz 1888.) ostaje trajno i ne može se mijenjati. Posljednji predsjednik Učiteljske zadruge bio je Ljudevit Modec, potpredsjednik Stjepan Basariček, tajnik Tomislav Ivkanec i blagajnik Đuro Kuten.²⁴

Do 1893. djelovao je samo Upravni odbor Učiteljske zadruge, koji je rješavao tekuće zahtjeve.

²² “U proslavu otvorenja Hrvatskoga učiteljskog doma”, 401-418.

²³ *Pravila “Zadruge”*, 4.

²⁴ HŠM A 252 Učiteljska zadruga, Zapisnici glavnih skupština i odborskih sjednica, 5. 3. 1891.

Nakon odobrenja pravila za osnutak učiteljskoga konvikta (u studenom 1892.), 14. travnja 1893. predana je imovina Učiteljske zadruge SHUD-u, kojom će upravljati kao učiteljskom zakladom do izgradnje učiteljskoga konvikta.²⁵

Hrvatski učiteljski konvikt otvoren je 11. srpnja 1899. u Tvorničkoj ulici (danas Klaićeva ulica 56, zgrada Učeničkoga doma “Hrvatski učiteljski konvikt”). Mogao je primiti 60 pitomaca.

4. Hrvatski učiteljski konvikt, otvoren 11. srpnja 1899. (HŠM Mf 536)

Školske godine 1899./1900. u Konviktu je bilo smješteno 59 pitomaca – 31 učiteljski sin i 28 sinova ne-učitelja. Četiri godine poslije Konvikt je dograđen i povećani su smještajni kapaciteti. Od 1903., kada je otvoren novi dio, u Konviktu je moglo biti smješteno 100 pitomaca.²⁶

Do kraja 1900. djeci članova Učiteljske zadruge ukupno je isplaćeno 29.900 forinti. Troškovi internata za učiteljsku djecu (u Hrvatskom učiteljskom domu 1893. – 1899.) i u Konviktu bili su 11.600 forinti. Stoga je ukupno isplaćeno 41.520 forinti (ili 83.040 kruna). Imovina Zaklade Učiteljske zadruge, kojom je upravljao SHUD, 1900. iznosila je 65.723 kruna.²⁷

²⁵ HŠM A 252 Učiteljska zadruga, Zapisnici glavnih skupština i odborskih sjednica, 14. 4. 1893.

²⁶ *Izvještaj o petnaestogodišnjem radu Saveza hrvatskih učiteljskih društava* (1900.), 160-163. Danas je Učenički dom “Hrvatski učiteljski konvikt” srednjoškolski dom za učenice i može primiti 200 učenica.

²⁷ *Isto*, 123, 186.

Zaključak

Učiteljska zadruga, osnovana 1865. na načelima strukovne, socijalne i humanitarne solidarnosti, najstarija je učiteljska udruga u Hrvatskoj. U vremenu nesigurnih učiteljskih mirovina i neisplaćivanja mirovina obiteljima umrlih učitelja, Zadruga je udruživanjem i nizom aktivnosti prikupljala novčana sredstva primarno za financiranje učiteljske siročadi, stipendiranje, jednokratne namjenske isplate učenicima i za povremenu pomoć udovicama. Štednjom i ulaganjem polovine godišnjih prihoda u glavnice Zadruga je s vremenom stekla zamjetnu imovinu. Dio glavnice uložen je u suvlasništvo i izgradnju Hrvatskoga učiteljskog doma, otvorenog 1889. godine. Krajnji cilj štednje bio je izgradnja učiteljskoga konvikta, učeničkoga doma, koji je otvoren 1899. godine. U to vrijeme Učiteljska zadruga više ne postoji kao udruga (ukinuta je 1891.), a njezinom imovinom, u obliku Zaklade Učiteljske zadruge, upravlja SHUD.

Tijekom 25-godišnjega djelovanja Učiteljska zadruga ostvarila je svoje ciljeve, a impresivna je činjenica da su organizirani učitelji svojim doprinosima i aktivnostima uspjeli financirati izgradnju dviju gradskih palača u kojima i danas djeluju prosvjetne udruge i kulturne ustanove te učenički dom.

Učiteljska zadruga prva je iskazala snagu organiziranoga djelovanja učitelja te su njezini članovi inicirali osnutak drugih učiteljskih udruga u Hrvatskoj, stoga je s pravom nazvana *maticom učiteljskih društava*.

Izvori

HŠM A 252 Učiteljska zadruga: Hrvatski školski muzej, Zagreb, Arhivska zbirka, inventarni broj fonda 252, Učiteljska zadruga, raspon gradiva 1865. – 1893. [1916.].

HŠM Mf 125 i dr.: Hrvatski školski muzej, Zagreb, Zbirka fotografija.

Literatura

CUVAJ, Antun. *Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije. Od najstarijih vremena do danas*, sv. IV. Zagreb: Naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu, 1910.

Desetogodišnji rad društva Učiteljske zadruge u Zagrebu. Zagreb: Tiskarski zavod Dragutina Albrechta, 1876.

FRANKOVIĆ, Dragutin. *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor, 1958.

Hrvatski školski muzej 1901. – 2001. Stalni postav. Zagreb: Hrvatski školski muzej, 2001.

Izvještje o Kraljevskom učiteljištu i Glavnih učionah Slobodnoga, kraljevskoga i glavnoga grada Zagreba na koncu školske godine 1864. Zagreb: Narodna tiskarnica Dra Ljudevita Gaja, 1864.

Izveštje o Kraljevskom učiteljištu i Glavnih učionah Slobodnoga, kraljevskoga i glavnoga grada Zagreba na koncu školske godine 1866. Zagreb: Narodna tiskarnica Dra Ljudevita Gaja, 1866.

Izveštaj o djelovanju i razvitku društva Učiteljska zadruga u Zagrebu za posljednjih deset godina. Zagreb: Tiskarski i litografski zavod Karla Albrechta, 1886.

Izveštaj o petnaestogodišnjem radu Saveza hrvatskih učiteljskih društava 1885 – 1900. Zagreb: Središnji odbor "Saveza hrv. učiteljskih društava", 1901.

Napredak 6 (1865), br. 13.

Pravila "Zadruga", učiteljskog društva za podporu djece preminulih redovitih svojih članova. Zagreb: Tiskom C. Albrechta, 1889.

Prva izložba dalmatinsko-hrvatsko-slavonska 1864. mjeseca kolovoza, rujna i listopada održavana u Zagrebu glavnome gradu Trojedne Kraljevine. Zagreb: Brzotiskom A. Jakića, 1864.

Rad hrvatskih učiteljskih društava: Hrv. pedagoško-književnoga zbora, Saveza hrvatskih učiteljskih društava, Hrv. učiteljske pripomoćne i posmrtno zadruge, i Hrv. učiteljske štedne i predujamne zadruge. Zagreb: Nakladom "Hrvatskoga pedagoško-književnoga zbora", 1903.

"U proslavu otvorenja Hrvatskoga učiteljskog doma". *Napredak* 30 (1889), br. 26: 401-418.

Učenički dom "Hrvatski učiteljski konvikt". Pristup ostvaren 15. 9. 2016. <http://www.ucenickidom-huk.hr>.

Vodič kroz fondove i zbirke Državnog arhiva u Zagrebu. Državni arhiv u Zagrebu. Pristup ostvaren 15. 9. 2016. <http://www.daz.hr/vodic/site/article/i-drustva-udruge-udruzenja/1/4>.

Zakon od 14. listopada 1874. ob uređenju pučke nastave i obrazovanja pučkih učitelja u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji. Zagreb: Naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu, 1874.

ŽALAC, Tomo. *Napredni pokreti i organizacije prosvjetnih radnika u Hrvatskoj 1865-1981.* Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1983.

SUMMARY

**The Teachers' Cooperative (1865 – 1891)
The Oldest Teachers' Association in Croatia**

The teachers of the Kingdoms of Croatia and Slavonia began to act in an organised manner by establishing professional associations modelled after similar teachers' associations abroad. The first and oldest teachers' association was the *Teachers' Cooperative*, established in 1865. Four years later, the *Teachers' Community* (later *National School*) was founded, and an association that is still active today – the *Croatian Pedagogical-Literary Assembly* – was established in 1871. The *Union of Croatian Teachers' Associations*, founded in 1885, brought together and coordinated the work of the regional and city teachers' societies. Leading teachers' associations established by the end of the 19th century included the *Croatian Savings and Assistance Cooperative* and the *Croatian Savings, Death Grants, and Assistance Cooperative*. According to their goals, manner of operation, and organisation, a part of these associations were professional associations dedicated to protecting teachers' rights, their professional training, and their active participation in the creation of education policy, while others were humanitarian organisations organised on the principle of solidarity and as credit and savings cooperatives. Most of the archival material regarding the mentioned teachers' associations is kept in the Archival Collection of the Croatian School Museum.

The first Croatian teachers' association, the *Teachers' Cooperative*, was established at the founding assembly in Zagreb on 10 and 11 June 1865. Its basic purpose was to provide support for raising the orphans of teachers, and to assist their families. The Cooperative used the German *Pestalozzi-Verein* teacher support associations as a role model. The teachers Ivan Filipović and Vjenceslav Mařík initiated the Cooperative's establishment. Funds for assisting the children and families of deceased members were raised, in addition to membership fees, through voluntary contributions and the organisation of various events – lotteries, raffles, charity events, etc. The largest donation during the first ten years of the Cooperative's existence was made by Archbishop Josip Juraj Strossmayer. Half of the collected monetary contributions were used for the necessary disbursements, while the other half were added to the principal, with interest also being used for disbursements. In 1889, the Cooperative invested the principal in the construction of the Croatian Teachers' Home. The chairmen of the Teachers' Cooperative were: Ivan Filipović, Ivan Šah, Ferdo Vuksanović, Josip Posavec, Ljudevit Modec, Antun Irgolić, Tomislav Ivkanec, Stjepan Basariček, Đuro Kuten, and Mijo Vrbanec. After 25 years of its existence, in 1891, the decision was made to dissolve the Teachers' Cooperative, while its funds were transferred to the newly established *Teachers' Association Foundation*, aimed towards supporting orphaned teachers' children and building the Teachers' Boarding School. The Steering Committee of the Teachers' Asso-

ciation was active during the next two years, and turned its assets over to the Union of Croatian Teachers' Associations. The Teachers' Boarding School was built in Zagreb in 1899.

The Teachers' Cooperative was the first to show the power of organised teacher actions, and its members initiated the founding of other teachers' associations in Croatia, earning it the nickname *The Mother of Teachers' Associations*.

Key words: Teachers' Cooperative; history of teachers' associations; Croatian Teachers' Home; Croatian Teachers' Boarding School; Croatia